

Міхась ДАНИЛЕНКА

ПРЫСТУПКІ І ВЁРСТЫ МАЙГО ЖЫЦЦЯ

Пачатак лета. Ліпень. Я сяджу на лаўцы каля Любенскага возера ў Гомелі і паглядаю, як вастракрылыя чайкі, што зрэдку пралятаюць паўз другі бераг, зніжаюцца да самай вады, а потым зноў узмываюць у неба. За апошнія гады іх значна паменшала. Між іншым, нашмат меней днямі мільгае паміж высотнымі дамамі, дзе я жыву, і стрыжоў...

Я даўно лічу сябе старажылам Гомеля. Хоць нарадзіўся не тут, а ў вёсцы Ястрабка на Лоеўшчыне 28 кастрычніка 1922 года. Калі параўнаць мяне з падарожнікам, дык знаходжуся я недзе на падыходзе да дзевяностага кіламетра адмеранага мне жыцця.

Часцяком мне даводзіцца праязджаць Ястрабку, калі наведваюся ў вясковы дом, дзе часам праводжу свае летнія дні. Некалі (да Вялікай Айчыннай вайны) вёска запомнілася дабротнымі дамамі пад бляшанымі дахамі. Будынкі з берасту (даўгавечнае дрэва) склюдавання былі не на адно дзесяцігоддзе. Вяскоўцы славіліся сваімі коньмі, выдатнай вупражжу. Калі бачылі, як імчыць, запрэжаны ў прыгожы вазок, конь, абавязкова з захапленнем гаварылі:

— Ястрабец паехаў!

Шкада, але сёння вёска нікольні не падобная на тую, куды мне даводзілася бегаць у пачатковую школу. Вокны многіх хат, якія прыкметна селі ў зямлю, накрыж забіты пачарнелымі дошкамі. Бур'ян і крапіва-жыгучка пручь у поўны рост там, дзе некалі буялі вяргіні ў палісадніках.

Калі мне было тры ці чатыры гады, бацькі мае пераехалі на новае месца жыхарства — у пасёлак Бодры. І ён цяпер дажывае свой век — гэты пасёлак — за якіх чатыры кіламетры ад Ястрабкі.

Тут, у Бодрым, прайшло маё бесклапотнае дзяцінства. Адсюль я са зрэбнай торбачкай хадзіў у пачатковую ястрабскую школу. А пасля вучыўся ў Баршчоўскай сямігадовай школе. Зараз вёску называюць Нова-Баршчоўкай, бо калі ў свой час Лоеўскі раён далучалі да Рэчыцкага, паявілася адразу некалькі Баршчовак... З Нова-Баршчоўкі некалі — даўно-даўно — я са старэйшым братам, які заканчваў Рэчыцкае педвучылішча, насіў дакументы (пехатой) з Бодрага ў Рэчыцу.

Можа, з тых далёкіх дзён я так палюбіў гэты ціхі горад над Дняпром. Шмат пазнаў, калі працаваў у абласной газеце «Гомельская праўда». Мне даводзілася неаднойчы бываць у Рэчыцы, пісаць пра першых адкрывальнікаў «чорнага золата», пра славы некалі Азершчынскі народны хор, пра добрых людзей, на якіх багатая рэчыцкая, як і мая родная, лоеўская зямля.

У Рэчыцкім педвучылішчы да вайны працавала шмат вопытных выкладчыкаў. На ўсё жыццё запомніліся ўрок літаратуры, якія вяла Надзея Прохарава. Менавіта яна прывіла нам, навучэнцам, спрадвечную любоў і пашану да роднага слова. Няма чаго граху таіць: сёння, на вялікі жаль, многія з нас забыліся на матчыну мову, на песні, што спявалі нам над калыскамі. Урэшце, як кажуць, іншы час — іншыя клопаты, звычкі.

Толькі мы здалі апошні дзяржаўны экзамен, як пачалася Вялікая Айчынная вайна.

У мяне і сёння — праз семдзесят гадоў майго жыцця — перад вачыма бачыцца та драўляная Рэчыца з раструбамі гучнагаварыцеляў на слухах і збянтэжанымі твары людзей. Жанчыны і мужчыны, юнакі і дзяўчаты ўслухоўваліся ў глухаваты голас Молатава, які гаварыў, што без аб'яўлення вайны вораг атакаваў межы нашай краіны і распачаў баявыя дзеянні.

...Спачатку нас — былых студэнтаў — накіравалі на адну з рэчыцкіх фанерных фабрык. Там выраблялася фанера для крылляў самалётаў, якія павінны былі пасля падымацца, каб ісці ў атаку на нямецкія «юнkersы» і «месершміты»... Вядома, нямала было легкадумнага і наіўнага ў першыя дні. У цэху, дзе распарвалася драўніна (па-мойму, альха) цяжка было дыхаць, у рукі наўпіваліся вострыя стрэмкі. (Пасля, калі мяне сустрэла маці на паўдарозе да дому, у мяне былі забінтаваныя абедзве рукі.) Дарэчы, тады ж мы ўбачылі варожы самалёт над Холмечам з чорнымі крыжамі на крылах.

У Лоеве, на высокім дняпроўскім беразе, каля ваенкамата нас, мабілізаваных зялёных хлапцоў, стрыглі. А потым усіх пагрузілі на баржу і невялічкі катар пачаў адчальваць ад берага. І тут у блакіце неба аднекуль паявіўся нямецкі сцягватнік. Ён знізіўся да брыючага палёту, лёг на левае крыло і праляцеў над баржай. Поўнымі жаху вачыма мы глядзелі на неба, з якога вось-вось зрынецца на нас смерць... Не, на гэты раз пранесла. Самалёт зрабіў разварот і знік неўзабаве за зарэчнымі лясамі... Зрэшты, пра гэты момант і іншыя праз шмат гадоў я напішу ў аповесці «Цёмная ноч», якая друкавалася ў часопісе «Польмя» за 1993 год...

Пасля вучобы ў запасным палку на Тамбоўшчыне і ў паўночным Казахстане, я трапіў на Паўднёва-Заходні фронт у дывізію, якой камандаваў генерал-маёр Кутлін. Мне і сёння помняцца радкі верша аднаго з франтавых паэтаў:

Через горы, реки, перекаты
По дорогам, что к Днепру ведут,
В смертный бой, сжимая автоматы,
Днём и ночью кутяницы идут...

Стаяў май 1942 года. Нашымі войскамі былі пакінуты станцыі Лазава, Ізюм... Баі ішлі на Харкаўскім напрамку. І вось тут, прапусціўшы нашы часці наперад, вораг абкружыў тры арміі. У «мяшку» аказаліся тысячы баявых машын, гармат, дзясяткі тысяч людзей. Ваенных камандзіраў, як было прынята ў тыя часы, на самалёце вывезлі з акружэння. Запомніліся адарваныя салдацкія рукі на мурожнай траве, па якой поўзалі мурашы, пакарэжаныя гусеніцы танкаў, разарваныя ствалы гармат. Дарэчы, запомнілася і як доўга гарэў, быццам стог сена, здаравенны танк «ІС» («Іосіф Сталін»). (Праз шмат гадоў у адной з фундаментальных бібліятэк я адшукаў том гісторыі Вялікай Айчыннай вайны пра трагічную Харкаўскую аперацыю. Там віна была звалена на члена Ваеннага Савета Хрушчова, які к таму часу аказаўся ў апале.)

...Пасля пачаліся блуканні па канцлагерах у Аўстрыі. Зноў жа пра тое і пра ўдэкі з палону пасля я напісаў у аповесці «Альпы» (у перакладзе на рускую мову — «Свеча в тирольских Альпах»). Безумоўна, калі б не сустракаліся на жыццёвым шляху светлыя, харошыя людзі, наўрад ці выжыў бы і пісаў бы сёння гэтыя словы.

Калі скончылася вайна (у маім архіве цудам захавалася даведка, дасланая ў Германію ў 1945 годзе, што я з'яўляюся настаўнікам пачатковых класаў), я з

Міхась Даніленка. 1945 г.

Рэчыцы цераз Ястрабку вяртаўся з салдацкім рэчавым мяшком за спінаю ў свой Бодры.

Пасля працаваў настаўнікам роднай мовы і літаратуры ў Казярожскай сямігадовай школе на Лоеўшчыне. Пазней аказалася, што зусім блізка ля гэтай школы пахаваны вядомы ўзбекскі паэт Султан Джура. Калі праходзіла Дэкада беларускай літаратуры і мастацтва ва Узбекістане, мы з Анатолям Грачанікавым — камсамольскім сакратаром — ехалі ў Казярогі, каб набраць зямлі з яго магілы. Пасля пакет з той свяшчэннай зямлёй быў перададзены родным паэта ў тэатры імя Алішэра Наваі ў Ташкенце.

У мяне за шклом у кніжнай шафе на пачэсным месцы знаходзіцца медаль Васіля Віткі. Ім я быў узнагароджаны за творы, змешчаныя ў дзіцячым часопісе «Вясёлка». І заўсёды чамусьці шчымліва ўспамінаецца, як дабіраліся на «Масквічы» з Толем Грачанікавым на маю Лоеўшчыну, і як везлі тую зямлю, каб паспець перадаць у Мінск у аэрапорт, адкуль адляталі беларускія пісьменнікі на свята. Успамінаюцца светла-сумныя віткаўскія радкі:

У вёску Казярогі,
На Палессе,
Прыйшла з далёкае дарогі
Песня,
З Ферганскае даліны,
З Андыжана,
І на лістку каліны
Задрыжала...

Але вернемся да творчых спраў.

У другім томе энцыклапедыі «Літаратура і мастацтва Беларусі» ёсць невялікая даведка пра мяне. У ёй сказана: «Друкуецца з 1947 года. Героі яго твораў — людзі высакародныя, непрымірымныя да праяў несумленнасці і фальшу (аповесці “Апанаска Лугавы”, “Наш дом”). Для дзяцей выдаў кнігі “Вернасць слову”, “Зачараваны гарлачык”, “На вуліцы Сонечнай”».

Вядома, пасля таго, як з’явілася ў свет гэтая энцыклапедыя, я не сядзеў без справы. Выдаў 15 кніг (апошняя — «Дзве зоркі»). Дзве кнігі — «Заветны океан» і «Мать Марья» выдадзены ў Маскве, у выдавецтве «Советский писатель». Асобныя творы друкаваліся ў перакладзе на польскую, украінскую, літоўскую мовы.

З’яўляюся выдатнікам друку. Узнагароджаны ордэнам Айчыннай вайны II ступені, шматлікімі медалямі, Ганаровай і дзвюма Граматамі Прэзідыума Вярхоўнага Савета Беларусі. У свой час ганараваліся прэміямі Івана Мележа і Аляксандра Капусціна.

Шмат было добрых, па-сапраўднаму сяброўскіх стасункаў з Піліпам Пестраком (некалі выступалі ў Мазыры), Іванам Шамякіным, Янкам Брылём, Анатолям Астрэйкам, Хведарам Жычкам, Еўдакіяй Лось. Цэлая паліца падораных у свой час кніжак ад іх ды Анэлі Тулупавай, Станіслава Шушкевіча, Паўла Кавалёва, Пятра Прыходзькі, Дзмітрыя Кавалёва. Не забываюць мяне, дзякаваць богу, і маладзейшыя літаратары, якія з поспехам працуюць сёння ў рэспубліцы: Мікола Чарняўскі, Анатоль Зэкаў, Васіль Ткачоў, Віктар Ярац. Прыемна сустракаць дарагія табе імёны ў друку... Ну, а што да твораў, адрасаваных юнаму пакаленню, дык іх набярэцца таксама на поўную кніжную паліцу. Яны змешчаны ў шматлікіх чытанках, дапаможніках для пазакласнага чытання, хрэстаматых...

Вяртаюся ад Любенскага возера да свайго пісьмовага стала. На ім ляжыць чысты аркуш паперы. Аб чым будзе чарговы твор? Цяжка аб гэтым (ды і ці варта?) гаварыць і планаваць. За вокнамі праляцела першая павуцінка. А на бярозе, што расце насупраць майго акна, з’явіліся ў касніку першыя жоўтыя лісткі. Значыць, яшчэ адзін кругазварот зроблены ў прыродзе. І зноў у бясконцую неведомасць імчыць наша Зямля...